

SPOLKOVÁ ČINNOSŤ JELŠAVSKÉHO MEŠTIANSTVA V DRUHEJ POLOVICI 19. STOROČIA

Lenka ALMÁŠIOVÁ

Meštianstvo bolo na našom území v 19. storočí veľmi významnou zložkou sociálnej štruktúry spoločnosti, ale v odbornej literatúre mu bol venovaný zväčša malý priestor. Najčastejšie sa stretávame s tézou, že meštianstvo bolo v tomto období málo rozvinuté, málo početné, so slabým politickým vplyvom. Tento fakt veľmi úzko súvisel s hospodárskou, sociálnou a politickou situáciou v 19. storočí v Rakúskej monarchii a neskôr v Rakúsko-Uhorsku. Situáciu meštianstva negatívne ovplyvňovali predovšetkým politický a hospodársky centralizmus a absolutizmus, oneskorený nástup industrializácie, nedostatočne vybudovaná infraštruktúra a maďarizačné tendencie. Postavenie slovenského meštianstva v sledovanom období samozrejme nemôžeme kvôli hospodárskym a politickým rozdielom porovnávať s vývojom povedzme vo Veľkej Británii, ale vďaka historickému výskumu je možné zistiť, že tendencie vývoja meštianstva na našom území sú porovnateľné s vývojom meštianstva v západnej Európe, hoci s určitým časovým sklzom. V našom príspevku sa bližšie zameriame na jeden z faktorov, ktorý dokumentuje silný vplyv meštianstva v druhej polovici 19. storočia. Ide konkrétne o spolkovú činnosť, prostredníctvom ktorej sa prejavila silná zaangažovanosť meštianstva na správe vecí verejných, ale aj na hospodárskom, kultúrnom, či konfesijnom živote. Spolkovú činnosť meštianstva budeme analyzovať na príklade konkrétneho mestečka – v tomto prípade to bude Jelšava.

Jelšava leží v súčasnosti v Banskobystrickom kraji. Do roku 1855 bola najprv zemepanským mestečkom, ktoré spolu s Muránskym panstvom patrilo rodine Koháryovcov a neskôr, po roku 1855 mestom so zriadeným magistrátom.¹ Jelšava bola popri Rožňave, Štítniku a Do-

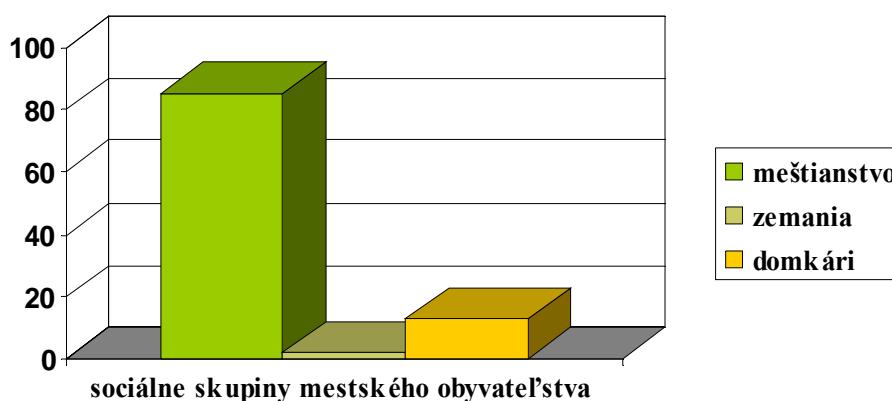
¹ Jelšava patrila ako súčasť muránskeho panstva od roku 1694 až do svojho definitívneho vykúpenia v roku 1855 do rúk Koháryovcov. Počas povstania Františka II. Rákocziho v rokoch 1703 – 1710 bolo muránske panstvo Koháryovcom odňaté a na krátky čas ho získal gróf Beresényi. Po vymretí rodu Koháryovcov po meči v roku 1820 pripadlo muránske panstvo dcére Františka Koháryho, ktorá bola od roku 1816 manželkou grófa Ferdinanda Jozefa Coburga, no istý čas panstvo spravovala vdova po čabrajsko-sitnianskom kniežati Františkovi Kohárym, o čom svedčí jej účasť na zhromaždení volenej obce z 27. decembra 1828. Bližšie pozri Lehotská, Darina: *Najstaršia jelšavská mestská kniha*. Martin: Osveta, 1976, s. 16.

bšinej jedným z najvýznamnejších miest gemerskej oblasti a bola počas celého 19. storočia mestečkom prevažne remeselnícko-obchodného charakteru. Koncom 19. storočia sa vďaka úspešnej industrializácii stala významnou priemyselnou oblasťou.

Význam Jelšavy a postavenie meštianstva ovplyvnilo viacero faktorov. Môžeme hovoriť dokonca o určitých špecifikách, ktoré determinovali vývoj jelšavského meštianstva a tým aj jeho spolkovú činnosť. Išlo o sociálnu, etnickú a konfesijnú štruktúru Jelšavy, vzťah Jelšavy ako zemepanského mestečka ku svojmu zemepánovi a v neposlednom rade aj o hospodársku úroveň mestečka. Aby sme si mohli objasniť príčiny postavenia jelšavského meštianstva a jeho spolkové aktivity, pokúsime sa priblížiť si najskôr každé z týchto špecifik.

Jelšava mala v porovnaní s inými zemepanskými mestečkami v tomto období veľmi zaujímavú sociálnu štruktúru, v ktorej dominantnú zložku tvorili mešťania. Na základe tereziánskeho urbára, štatistík, súpisov obyvateľov a evidencií mešťanov vieme, že mešťania tvorili od konca 18. storočia a počas celého 19. storočia 80 – 86% obyvateľov mestečka, zvyšný podiel tvoril malý počet tzv. domkárov, tzn. želiarov a podželiarov a niekoľko rodín zemanov. Podobu sociálnej štruktúry mestečka ukazuje graf 1.

Graf 1 Sociálna štruktúra Jelšavy podľa úradnej štatistiky z roku 1850²

Prvým podrobnejším súpisom, odzrkadľujúcim sociálnu štruktúru mestečka je tereziánsky urbár z roku 1773. Podľa neho žilo v Jelšave 508 rodín, z toho 442 meštianskych rodín (čo

² ŠA Košice, pobočka Rožňava/Archívny fond mesta Jelšava. Sčítanie obyvateľov Jelšavy, šk. 28, ne-sign./1850.

predstavovalo 85,16 %) a 66 domkárov (želiarov a podželiarov).³ Okrem toho žilo v Jelšave aj 11 zemianskych rodín, ktorých vplyv pretrvával až do vykúpenia sa mestečka v roku 1855. Podľa údajov o reorganizácii mestskej správy z roku 1850 zemanovia obsadzovali 9 miest z celkového počtu 56 zamestnancov úradu a členov mestského zastupiteľstva, čo predstavovalo 16 %, hoci tvorili iba 2,54 % obyvateľov mesta (80 zemanov z celkového počtu 3149 obyvateľov).⁴ Od konca 18. storočia počet obyvateľov Jelšavy najprv rástol, ale zhruba od 40. rokov 19. storočia neustále klesal, až v roku 1890 dosiahol najnižšiu hodnotu od polovice 18. storočia (bližšie tabuľka 1). Najspoľahlivejšie údaje o počte a menách mešťanov máme možnosť získať predovšetkým z evidencií mešťanov, ktoré si viedlo samotné mesto. V Archívnom fonde mesta Jelšavy sa zachovali dve takéto evidencie. Prvá z rokov 1777 – 1779⁵ a druhá z rokov 1843 – 1848.⁶ Obsahujú mená všetkých jelšavských mešťanov zoradené podľa príslušnosti k niektorému z piatich jelšavských desiatkov. Podľa druhej z evidencií žilo na sklonku prvej polovice 19. storočia v Jelšave 519 meštianskych rodín.

Tabuľka 1 Vývoj počtu obyvateľov v Jelšave od konca 18. do začiatku 20. storočia

Rok	1786 ⁷	1837 ⁸	1850 ⁹	1857 ¹⁰	1890 ¹¹	1900 ¹²
Počet obyvateľov	3585	4075	3149	2997	2419	2603

³ ŠA Košice, pobočka Rožňava/*Archívny fond mesta Jelšavy*. Kópia urbára mesta Jelšavy z 29. marca 1773, šk. 2, bez sign./1767 – 1799.

⁴ ŠA Košice, pobočka Rožňava/*Archívny fond mesta Jelšava*. Zoznam platených zamestnancov mesta, šk. 28, sign. 16/1850.

⁵ ŠA Košice, pobočka Rožňava/*Archívny fond mesta Jelšavy*. Evidencia mešťanov (Szabadalmazott Jólsva Bánya Városában találtató Polgároknak Lajstroma) z rokov 1777 – 1779, sign. JP 261, 11 s.

⁶ ŠA Košice, pobočka Rožňava/*Archívny fond mesta Jelšavy*. Evidencia mešťanov (Szabadalmazott Jólsva Bánya Városában találtató Polgároknak Lajstroma) z rokov 1845 – 1848, sign. JP 262, 18 s.

⁷ ŠA Košice, pobočka Rožňava/*Archívny fond mesta Jelšava*. Súpis obyvateľov Jelšavy, šk. 1, nesign./1767 – 1799.

⁸ ŠA Košice, pobočka Rožňava/*Archívny fond mesta Jelšava*. Sčítanie obyvateľov Jelšavy, šk. 19, nesign./1837- 1838.

⁹ ŠA Košice, pobočka Rožňava/*Archívny fond mesta Jelšava*. Sčítanie obyvateľov Jelšavy, šk. 28, nesign./1850.

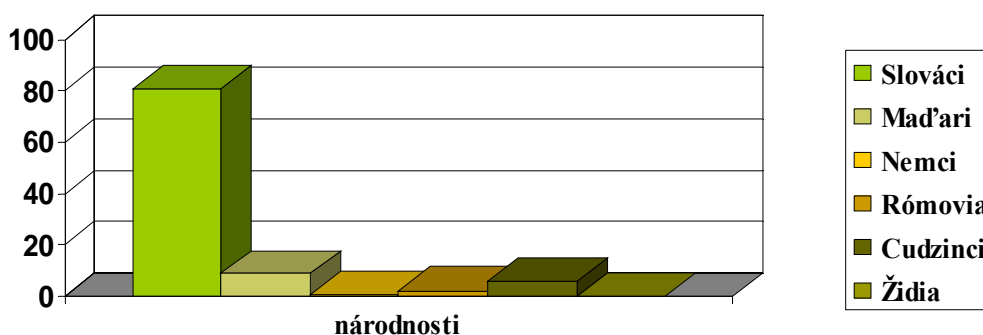
¹⁰ ŠA Košice, pobočka Rožňava/*Archívny fond mesta Jelšava*. Sčítanie obyvateľov Jelšavy, šk. nesign./1857.

¹¹ ŠA Košice, pobočka Rožňava/*Archívny fond mesta Jelšava*. Sčítanie obyvateľov Jelšavy, šk. 32, nesign./1890.

¹² ŠA Košice, pobočka Rožňava/*Archívny fond mesta Jelšava*. Sčítanie obyvateľov Jelšavy, nesign./1900.

Dôležité je spomenúť aj etnickú štruktúru a jazykové pomery v meste. V tomto prípade sa opäť môžeme oprieť o úradné štatistiky. V roku 1850 (graf 2) tak spomedzi 3149 obyvateľov bolo 2538 Slovákov (81,59 %), 283 Maďarov (8,99 %), 200 prechodne žijúcich cudzincov (6,35 %), 77 Cigánov (2,45%), 38 Nemcov (1,21 %), 11 Židov (0,35 %) a dvaja Ukrajinci (0,06 %).¹³ Rovnako podstatný je z nášho pohľadu aj fakt, že písomná agenda správy mesta bola vedená v slovenskom jazyku. Veľmi jasne to dokazuje zachovaný spisový materiál mestskej rady, magistrátu, zastupiteľstva i policajného kapitanátu. Napríklad protokoly mestského zastupiteľstva boli od roku 1854 vedené najprv dvojjazyčne v slovenskom a maďarskom jazyku,¹⁴ v rokoch 1855 – 1859¹⁵ iba po slovensky s krátkou ročnou prestávkou, kedy sa opäť objavila aj maďarčina, aby sa od roku 1861 obnovilo slovenské úradovanie, ktoré pretrvalo celé 60. roky a časť rokov sedemdesiatych. V dôsledku maďarizácie v poslednej štvrtine 19. storočia postupne rástol podiel Maďarov v neprospech Slovákov. V roku 1880 tvorili už 42,8 % jelšavského obyvateľstva, čo bol nárast o 34,81 %.¹⁶

Graf 2 Národnostné pomery v Jelšave podľa úradnej štatistiky z roku 1850

V konfesionálnej štruktúre mestečka dominovali evanjelici augsburského vierovyznania, ďalšou významnou konfesiou boli katolíci, v mestečku žilo aj niekoľko židovských rodín

¹³ ŠA Košice, pobočka Rožňava/Archívny fond mesta Jelšava. Správa o jazykových pomeroch v meste, šk. 28, nesign./1850.

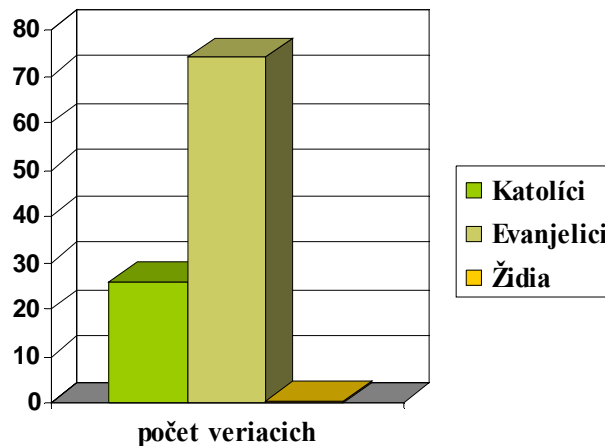
¹⁴ ŠA Košice, pobočka Rožňava/Archívny fond mesta Jelšava. Mestského Wybora Prothocoll (1854-ik évi Városi Választanány Jezygó-könyve), sign. JP 89, 20 s.

¹⁵ ŠA Košice, pobočka Rožňava/Archívny fond mesta Jelšava. Mestského Wybora Prothocoll, sign. JP 90 – JP 94.

¹⁶ ŠA Košice, pobočka Rožňava/Archívny fond mesta Jelšava. Správa o jazykových pomeroch v meste, nesign./1880.

a dvaja gréckokatolíci (Ukrajinci). Podľa správy o náboženských pomeroch (viď graf 3) tvorili evanjelici a. v. 73,39 % všetkých obyvateľov, katolíkov bolo 25,8 % a židov 0,8 %. Silný vplyv katolíkov v meste sa udržiaval iba do obdobia vykúpenia sa mestečka v roku 1855, čo súviselo s vplyvom zemepána a ustanovením, na základe ktorého musel byť podiel katolíkov a evanjelikov vyvážený ako vo volenej obci, ktorá reprezentovala mešťanov, tak aj vo volebných orgánoch mestečka. Vo funkcii richtára sa musel striedať vždy katolík s evanjelikom.¹⁷ Toto ustanovenie mohlo byť porušené iba so súhlasom katolíkov.

Graf 3 Konfesionálna štruktúra Jeľšavy podľa úradnej štatistiky z roku 1837¹⁸

Jeľšava bola do roku 1855 zemepanským mestečkom, ale na základe dohody (resp. zmluvy) mesta s pánom,¹⁹ podľa štatútov²⁰ a inštrukcií²¹ zemepán zasahoval do chodu mesta v mi-

¹⁷ ŠA Košice, pobočka Rožňava/Archívny fond mesta Jeľšava. Štatúty mesta Jeľšava z 27. decembra 1827, platné od 1. januára 1828, šk. 10, nesign./1828.

¹⁸ ŠA Košice, pobočka Rožňava/Archívny fond mesta Jeľšava. Správa o náboženských pomeroch v meste, šk. 19, nesign./1837.

¹⁹ 1827ŠA Košice, pobočka Rožňava/Archívny fond mesta Jeľšava. Koncept zmluvy o vykúpení mesta, šk. 51, nesign./1855.

²⁰ ŠA Košice, pobočka Rožňava/Archívny fond mesta Jeľšava. Štatúty mesta Jeľšava z 27. decembra 1827, platné od 1. januára 1828, šk. 10, nesign./1828; Koncept žiadosti mesta o priznanie postavenia mesta so riadnym magistrátom, šk. 44, III. fasc., nesign./1871 – 1872; Koncept mestských štatútov Jeľšavy, šk. 44, III. fasc., nesign./ 1871 – 1872; Štatúty mesta Jeľšava, šk. 44, III. fasc., nesign./ 1871 – 1872.

nimálnej miere. Celkovo sa vzťah mestečka Jelšava k zemepánovi odzrkadlil v štyroch z 20 bodov nových mestských štatútov. Kým právomoci richtára a mestskej rady boli veľmi široké a vo vzťahu k zemepánovi viazané len na oznamovaciu povinnosť v prípade úmrtia mešťana a spáchania závažnejších trestných činov, museli ďalej viesť evidenciu testamentov a sirotských účtov, zemepán si ponechal voľnú ruku v prípade kontroly príjmov mesta a naturálnych výnosov mešťanov. Jeho vyslanci museli byť prizývaní pri príležitosti voľby richtára, členov mestskej rady a mestských úradníkov. Z daného vyplýva, že zemepán obmedzoval vývoj Jelšavy najmä z hľadiska finančného (každoročné platenie zemepanských dávok), v menšej miere posilňoval vďaka svojej rozhodovacej právomoci postavenie zemanov v meste a ich zastúpenie v magistráte (konkrétne tým, že mali právo obsadiť celkovo 9 postov z 36 volených a platných v mestskej rade a na magistráte) a nepriamo vplýval aj na pozície katolíckej menšiny. Vzhľadom nato, že štatúty z 27. decembra 1828 sú vôbec jedinými zachovanými z obdobia, kým bola Jelšava zemepanským mestečkom (novšie pochádzajú až z obdobia po vykúpení mesta, konkrétne z roku 1871), nie je možné porovnať, či vo vzťahu medzi zemepánom a mestečkom došlo k nejakým posunom. Po definitívnom vykúpení mestečka v roku 1855 a zmene štatútov v roku 1871²² už nedochádza ani k týmto zásahom do správy a života mestečka. Tým sa vytvorili v mestečku vhodné podmienky na rozvoj mešťianstva a mešťianstvo sa vo veľmi výraznej miere angažovalo aj v politike mestečka.

Na postavenie mešťianstva vplývala aj hospodárska situácia mestečka. Ako sme už spomenuli, Jelšava bola remeselnícko-obchodným mestečkom. O stave hospodárstva sa nám z obdobia druhej polovice 19. storočia zachovalo viacero údajov. Bližší údaje máme z roku 1857, kedy bolo vyhotovených viacero súpisov a zoznamov cechov a remeselníkov.²³ Podľa nich existovalo na pôde mesta 24 cechov, pracujúcich buď samostatne alebo spoločne s príbuzným cechom. Podľa zoznamu remeselníkov a obchodníkov, platiacich daň Obchodnej a priemysel-

²¹ ŠA Košice, pobočka Rožňava/*Archívny fond mesta Jelšava*. Inštrukcie mesta Jelšava, šk. 12 (Rada), nesign./1830.

²² Koncept mestských štatútov Jelšavy, šk. 44, III. fasc., nesign./1871 – 1872; Štatúty mesta Jelšava, šk. 44, III. fasc., nesign./1871 – 1872.

²³ ŠA Košice, pobočka Rožňava/*Archívny fond mesta Jelšava*. Zoznam cechmajstrov podľa jednotlivých cechov, šk. 32, sign. 126/1857; Zoznam cechov pôsobiacich na pôde mesta, šk. 32, bez sign./1857; Výkaz remeselníckych majstrov, šk. 32, sign. 398/1857; Nariadenie o vedení cechových protokolov, šk. 32, sign. 476/1857; Prehľad o priemysle a remeselníkoch, šk. 32, sign. 724/1857; Zoznam obchodníkov a remeselníkov platiacich daň obchodnej a priemyselnej komore, šk. 32, sign. 774/1857.

nej komore v Košiciach, existovalo v Jelšave 314 obchodníkov a remeselníkov,²⁴ čo znamenalo oproti roku 1786 pokles o 41,64 %.

V súvislosti so zákonom o zrušení cechov z roku 1872 boli v Jelšave vyhotovené viaceré záznamy a výkazy. *Výkaz o prestavbe cechov na remeselné spoločnosti (konečné rozdelenie)* z 10. júna 1875²⁵ a *Záznam o zrušení cechov* z roku 1882²⁶ nám podávajú podrobné informácie o stave remeselnej výroby v tomto časovom období. Totožné sú aj zápisy z rokov 1877, 1879 a 1882.²⁷

Pri pokuse pozrieť sa bližšie na stav remeselníckej výroby v Jelšave a na zisky živnostníkov a majstrov po rozpade cechov sme sa opreli o analýzu niekoľkých zachovaných záznamov. Ako ukazuje tabuľka 2, počet živnostníkov v poslednej štvrtine 19. storočia neustále klesal, čo súviselo s celkovým úpadkom remeselníckej výroby a poklesom počtu obyvateľov v Jelšave. Keď tieto údaje porovnáme s príspevkami pre Obchodno-priemyselnú komoru v Košiciach za rok 1856, tak došlo v priebehu 20 rokov k poklesu počtu živnostníkov a remeselníkov o takmer 60 %.²⁸ Podrobne nás o hospodárskej situácii v meste informujú aj zápisnice Živnostenskej komisie z rokov 1886 – 1894 (komisia existovala v rokoch 1877 – 1894),²⁹

²⁴ ŠA Košice, pobočka Rožňava/*Archívny fond mesta Jelšava*. Landeskammerbeiträge für das Jahr 1856, šk. 34, sign. 774/1857.

²⁵ ŠA Košice, pobočka Rožňava/*Archívny fond mesta Jelšava*. Výkaz o prestavbe cechov na remeselné spoločnosti – konečné rozdelenie z 10. júna 1875, sign. 398/1875.

²⁶ ŠA Košice, pobočka Rožňava/*Archívny fond mesta Jelšava*. Výkazy o zrušených cechoch a vzniknutých spoločnostiach, III. fasc., sign. 1260/1882.

²⁷ ŠA Košice, pobočka Rožňava/*Archívny fond mesta Jelšava*. Majetok cechov mesta Jelšava z 29. apríla 1878 – súpis doplnený darovacou listinou, sign. 741/1878.

²⁸ ŠA Košice, pobočka Rožňava/*Archívny fond mesta Jelšava*. Majetok cechov mesta Jelšava z 29. apríla 1878 – súpis doplnený darovacou listinou, sign. 741/1878; Zoznam živnostníkov v Jelšave za rok 1877, Živnostenské záležitosti, I. fasc., sign. 1027/1878; Zoznam jelšavských živnostníkov pre Obchodno-živnostenskú komoru v Miškovci za rok 1878, Administratíva, sign. 1342/1879; Súpis remeselníkov a ich zárobkovej dane za rok 1889, Živnostenské záležitosti, VII. fasc., nesign./1890.

²⁹ ŠA Košice, pobočka Rožňava/*Archívny fond mesta Jelšava*. Zápisnica Živnostenskej komisie z roku 1886, Živnostenské záležitosti, V. fasc., nesign./ 1886; Zápisnica Živnostenskej komisie z roku 1887, Živnostenské záležitosti, IV. fasc., nesign./ 1887; Zápisnica Živnostenskej komisie z roku 1888 (29. november 1888), Živnostenské záležitosti, V. fasc., nesign./ 1888; Zápisnica Živnostenskej komisie z roku 1889, Živnostenské záležitosti, VI. fasc., nesign./ 1889; Zápisnica Živnostenskej komisie za rok 1890, Živnostenské záležitosti, VII. fasc., nesign./ 1890; Zápisnica Živnostenskej komisie za rok 1891, Živnostenské záležitosti, VIII. fasc., nesign./ 1891; Zápisnica Živnostenskej komisie za rok 1892, Živnostenské záležitosti, IX. fasc., nesign./ 1892;

ktoré mapujú existenciu a činnosť živnostenských spoločností, živnostníkov – jednotlivcov i odborného učňovského školstva.

Tabuľka 2 Prehľad počtu živnostníkov v Jelšave v poslednej štvrtine 19. storočia

kalendárny rok	1877	1879	1885	1889
počet evidovaných živnostníkov	127	165	73	76
priemerná zároboková daň	6,55 zlatých	–	6 zlatých	6 zlatých

Koncom 19. storočia dochádza v Jelšave k prudkému rozvoju priemyslu. Už v septembri 1893 Vojtech Uhliarik z Budapešti po dohode s mestskou radou vykonal prieskumné vrty a skúšobnú ťažbu.³⁰ V druhej polovici roku 1894 postavil v spolupráci s Pavlom Mansfeldom prvú pec na spracovanie vápenca, dolomitu a magnezitu na Slovensku.³¹ Okrem bohatých ložísk magnezitu boli v Jelšave objavené aj ložiská mastenca. O tieto prejavil záujem španielsky gróf José Tonello da Stramere. Konzorcium 15 vlastníkov už v roku 1896 otvorilo na Mazanci baňu na mastenec. V roku 1897 prišla do Jelšavy investícia budapeštianskej firmy *Magyar magnezit termények*, ktorá zabezpečila za potokom Lovnica pri ceste z Jelšavy do Plešivca vybudovanie v poradí druhej vysokej pece na spracovanie magnezitu. O tri roky neskôr, v roku 1899, k nej pribudla ďalšia. Tentoraz sa investorom stal Anton Roth a pec bola postavená smerom na Štítnik. V roku 1900 získal všetky vysoké pece Pavol Mansfeld. Ako ukazujú spisy Policajného kapitanátu a dokumenty spoločnosti Adria, ktorá sa zaoberala sprostredkovaním zamestnancov v odvetví ťažkého priemyslu a zároveň poskytovala pomoc obyvateľom Jelšavy, ktorí mali záujem o vycestovanie do zahraničia za účelom hľadania si pracovného miesta, v ťažobnom priemysle sa zamestnávali najmä cudzinci (išlo predovšetkým o Chorvátov a Talianov).³²

Zápisnica Živnostenskej komisie za rok 1893, Živnostenské záležitosti, X. fasc., nesign./ 1893; Zápisnica Živnostenskej komisie z roku 1894, Živnostenské záležitosti, XI. fasc., nesign./ 1894.

³⁰ ŠA Košice, pobočka Rožňava/*Archívny fond mesta Jelšava*. Zápisnica Živnostenskej komisie za rok 1893, Živnostenské záležitosti, X. fasc., nesign./ 1893.

³¹ ŠA Košice, pobočka Rožňava/*Archívny fond mesta Jelšava*. Zápisnica Živnostenskej komisie za rok 1894, Živnostenské záležitosti, XI. fasc., nesign./ 1894.

³² Vzhľadom na veľké množstvo archívneho materiálu môžeme ako príklad uviesť aspoň niektoré z nich. ŠA Košice, pobočka Rožňava/*Archívny fond mesta Jelšava*. Priestupok talianskych robotníkov, Policajný kapitanát, sign. 308/1894; Príchod talianskych robotníkov, Administratíva, sign. 425/1900; Zmluvy vyťahovalcov

Z pohľadu historika je veľmi dôležité spomenúť, že problematika jelšavského meštianstva a jeho angažovania sa v spolkoch je prístupná aj z hľadiska veľkého množstva archívneho materiálu, ktorý je zachovaný v pôvodnom stave a informuje nás nielen o existencii spolkov, počte členov, majetku, ale aj o vnútornom živote spolkov, pretože sa zachovali povedzme kompletne protokoly a zápisnice. Všetky materiály sú súčasťou Archívneho fondu mesta Jelšava a Pridruženého fondu *Železokupeckého spolku Országh*.

Pri rozvoji spolkovej činnosti v Jelšave zohrával samozrejme dôležitú úlohu okrem spomenutých špecifik aj historický kontext. Významným faktorom boli najmä legislatívne podmienky, ktoré umožňovali v druhej polovici 19. storočia vďaka spolčovaciemu a združovaciemu právu vytváranie spolkov a organizácií. Keby sme hovorili o všeobecnej tendencii, tak môžeme povedať, že najprv dochádza k rozvoju spolkov hospodárskeho charakteru. Išlo o spolky, vyvíjajúce podnikateľskú činnosť buď v oblasti poľnohospodárstva (išlo najmä o ovocinárstvo) alebo v oblasti obchodovania so železom a železnými výrobkami. Tieto zväčša vznikali už v prvej polovici 19. storočia, v prípade *Železokupeckého spolku Országh* išlo dokonca o spolok s dlhoročnou tradíciou, pretože vznikol transformáciou z tzv. *Železokupeckého tovarišstva* alebo *Furmanského spolku*.

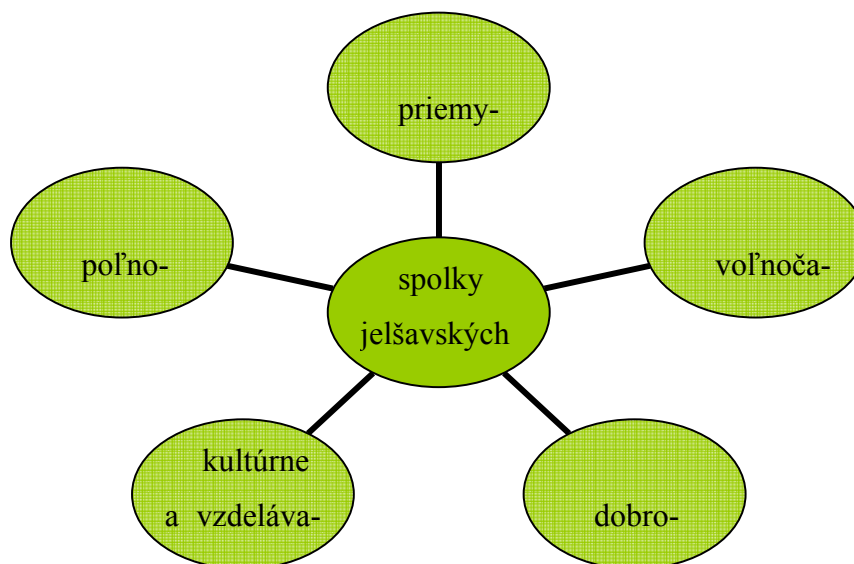

Diagram 1 Rozdelenie jelšavských spolkov podľa charakteru ich činnosti

Podľa prvého úradného súpisu spolkov (viď tabuľka 2), ktorý máme k dispozícii z rokov 1854/1855, existovalo na pôde Jelšavy celkovo osem spolkov, z ktorých sedem bolo hospodárskych – išlo o *Pomológiu/Pomologickú* alebo *Ovocinársku spoločnosť*, ďalej o *Železokupecký spolok Országh* a ďalších päť ovocinárskeho spolku, bez špecifického názvu, ktoré sa venovali pestovaniu čerešní a neskôr sa spojili do spoločného *Čerešničkeho spolku*.³³ Jediným nehospodárskym spolkom v súpise je spolok *Cassino*. Správa zachytáva okrem presného názvu každého spolku aj rok vzniku, meno predstaveného spolku a jeho tituláciu. V správe už nefigurujú ďalšie dva kultúrne spolky, ktoré vznikli ešte roku 1850, ale krátko nato zanikli – išlo o *Spevokol* a *Spolok milovníkov umenia*, ktoré založili a viedli Gusztáv Bazilidesz a Alexander Wietorisz. Na ich krátkom fungovaní sa odzrkadľuje, že mešťania ešte neboli pripravení na podporu kultúrnych, vzdelanostných, ani humanitných spolkov. Tieto vznikajú až v neskoršom období, prevažne v poslednej štvrtine 19. storočia. Podľa nášho názoru to úzko súviselo aj s úrovňou vzdelanosti, osvetovými a ľudovýchovnými aktivitami jelšavských evanjelických i katolíckych farárov a pedagógov.

Tabuľka 3 Prehľad spolkov v Jelšave podľa súpisu z roku 1855

poradové číslo	rok vzniku	názov spolku	vedúci spolku	charakter spolku
1.	1803	Pomológia	András Laczo – riaditeľ	súkromný
2.	1663	Železokupecký spolok Országh	Emerikus Farkas – riaditeľ	súkromný
3.	1846	Cassino	József Balássy – riaditeľ	súkromný
4.	1804	Čerešnický spolok „na Hrbe nižné“	Dávid Gettler – riaditeľ	súkromný
5.	1796	Čerešnický spolok „na Hrbe višné“	Ludwigh Weisz – riaditeľ	súkromný
6.	1807	Čerešnický spolok „pod Ochtinskó cestó“	István Bécsky – riaditeľ	súkromný
7.	1803	Čerešnický spolok „pod Cígerom“	Paul Várady – riaditeľ	súkromný
8.	1853	Čerešnický spolok	Stephan Wietorisz – riaditeľ	súkromný

³³ ŠA Košice, pobočka Rožňava/Archívny fond mesta Jelšava. Výkaz spolkov v meste, šk. 29, sign. 243/1854; Výkaz spolkov v meste, šk. 30, sign. 141/1855; Správa o jelšavských spoločnostiach, šk. 30, sign. 482/1855; Vyžiadanie správy o spolkoch, šk. 31, sign. 31/1856.

Najväčším hospodársky zameraným spolkom v Jelšave bol *Železokupecký spolok Országh*, nazývaný aj *Železokupecké tovarišstvo*. Svoju činnosť začal v roku 1800, kedy sa pretransformoval z tzv. povozníckeho cechu, známeho pod názvom *Furmanské právo*. Táto skutočnosť vyplýva z prvého protokolu spolku, ktorý obsahuje aj prepis štatútov povozníckeho cechu z roku 1791.³⁴ Spolok združoval z väčšej časti jelšavských, ale aj mimojelšavských furmanov, povozníkov a kupcov, ktorí sa zaoberali predajom a vývozom železnej rudy, železa a remeselníckych produktov (najmä zámočníckeho a zvonkárskoho cechu). Mimojelšavskí členovia spolku pochádzali najmä z blízkeho okolia Jelšavy – z Revúcej, Chyžného, ale aj z Rožňavy, Tisovca, Štítnika alebo Muráňa.³⁵ Podľa artikul mali členovia spolku rozdelené trasy svojich obchodných ciest na juh, odkiaľ zároveň dovážali do Jelšavy víno, slaninu, obilie alebo iné, luxusnejšie tovary, pričom spolupracovali s jelšavskými obchodníkmi (dovoz niektorých druhov látok, korenín alebo kávy a čokolády bol zabezpečený na základe objednávky tovaru).³⁶ *Spolok Országh* bol zaangažovaný aj na vzniku tzv. *Železiarskej únie*, ktorá fungovala z iniciatívy kniežaťa Františka Koháryho od roku 1808 ako spolok šteliarov, majiteľov hút a hámrov.³⁷ Inšpektormi *Únie* sa stali významní jelšavskí mešťania, členovia jelšavskej mestskej rady a poprední členovia *spolku Országh* Adam Czibur, Samuel Glósz, Jozef Benkár a Pavol Benkár.

V súvislosti s hospodárskymi zmenami v Jelšave v druhej polovici 19. storočia a najmä v poslednej štvrtine 19. storočia prešiel spolok vnútorným vývojom a prispôbil sa novovzniknutej ekonomickej situácii na trhu. Táto súvisela najmä s objavením ložísk magnezitu a následným vybudovaním prvej pece na spracovanie vápenca, dolomitu a magnezitu na Slovensku v roku 1894 vďaka investícii Vojtecha Uhliarika a Pavla Mansfelda. Investícia španielskeho grófa Josého Tornella da Stramere so spoločníkmi o dva roky neskôr umožnila

³⁴ ŠA Košice, pobočka Rožňava/*Archívny fond mesta Jelšava, Pridružený fond Spolok Országh*. Protocoll Železno-kupeckeho towarisstwí aneb kniha do ktere jmena wseckich panů kupene weci potrebne a pametne zapisane biti maji od roka 1800 až do roka 1834, kniha č. 44, sign. ZJ-80, 84 s.

³⁵ Tamže.

³⁶ O objednávkach a dovoze rôznych tovarov nás bližšie informujú účtovné knihy jelšavských obchodníkov. ŠA Košice, pobočka Rožňava/*Archívny fond mesta Jelšava*. Účtovná kniha obchodníka so zmiešaným tovarom z rokov 1843 – 1847 (Debitoren Conto Buch 1843), sign. JP 257, 405 s.; Účtovná kniha obchodníka z rokov 1845 – 1847 (Strazza Buch. Anfangen 1845 in September bis 1847 in October), sign. JP 259, 480 s.; Účtovná kniha obchodníka so zmiešaným tovarom z rokov 1847 – 1851 (Zitzel Buch 1847), sign. JP 258, 341 s.

³⁷ Prvý pokus o založenie Železiarskej únie sa viaže na rok 1802, kedy sa dvaja podnikatelia z Jelšavy, Pavol Benkár a Eva Cziburová, spoločne so Štefanom Clementisom z Chyžného, rozhodli nadviazať užšiu spoluprácu so šteliarimi v regióne. Ich iniciatíva nenašla adekvátnu odozvu.

otvoriť baňu na ťažbu mastenca. Rozmach ťažobného priemyslu a vybudovanie železničnej trate na jednej strane a úpadok remeselníckej činnosti na strane druhej sa prejavili aj na činnosti *spolku Országh*. Od roku 1885 združoval priemyselníkov, ktorí boli zaangažovaní na rozvoji ťažobného priemyslu v regióne,³⁸ ako aj kupcov, ktorých činnosť sa zameriavala na obchodovanie s produktmi existujúcich priemyselných podnikov.³⁹ Vnútorne premeny spolku môžeme pozorovať na postupných zmenách štatútov spolku a odzrkadľujú sa aj v jeho protokoloch.⁴⁰ V takejto podobe spolok fungoval až do svojho zániku v roku 1922.

1. septembra 1796 založil jelšavský mešťan a dlhoročný člen mestskej rady v Jelšave Samuel Glósz starší *Záhradnícku kompániu*, ktorá sa v listinách objavuje aj pod názvom *Ovocinárska spoločnosť*.⁴¹ Spolok mal spočiatku 14 členov, ktorí prispeli na jeho základinu sumou vo výške 5 zlatých a 20 denárov. Takto získaný finančný obnos, celkovo išlo o 78 zlatých, spolok investoval do nájmu dvoch parciel s rozmermi 70 x 180 siah a 45 x 63 siah a do nákupu 120 sadeníc čerešní z Nemecka. Celé plánovanie a proces výsadby prebiehali pod taktovkou Pavla Černoka.⁴² Postupne spolok získal od mesta do nájmu viacero pozemkov. Išlo o parcely *na svahu Ždiara, na Hrbe a pod Hekelom, na Barinách* a v oblasti nazývanej *Zagroš intro*. Neskôr k nim pribudli aj parcely *Na jarkoch a Darmo hrbe*. Členovia spolku boli remeselníkmi alebo obchodníkmi a ich aktivity v spolku neboli pre nich hlavným zdrojom obživy. Spolok vyvíjal svoju činnosť v priebehu celého 19. storočia a informácie o ňom na-

³⁸ ŠA Košice, pobočka Rožňava/*Archívny fond mesta Jelšava, Pridružený fond Spolok Országh*. Živnostenské povolenia (Priemyselny soznam k dovoleniu viazaných priemyselníkov) 1885 1920, nesign., 8 s.

³⁹ ŠA Košice, pobočka Rožňava/*Archívny fond mesta Jelšava, Pridružený fond Spolok Országh*. Živnostenské povolenia (Priemyselny soznam o kupcoch) 1884 – 1922, nesign., 34 s.

⁴⁰ ŠA Košice, pobočka Rožňava/*Archívny fond mesta Jelšava, Pridružený fond Spolok Országh*. Štatúty spolku Országh z 7. novembra 1848, kniha č. 42, sign. ZJ-78, 5 s.; Štatúty spolku Országh z 10. januára 1856, kniha č. 43, sign. ZJ-79, 8 s.; Doplnenie štatútov spolku Országh zo 7. marca 1860, kniha č. 47, sign. ZJ-83, 2 s. (s podpisovou listinou členov spolku). ŠA Košice, pobočka Rožňava/*Archívny fond mesta Jelšava*. Pripomenky k štatútu spolku Országh, šk. 36, sign. 441/1861.

⁴¹ Hoci pravidelné súpisy spolkov, pôsobiacich na pôde mesta, sa objavujú až v druhej polovici 19. storočia, obsahujú podrobné údaje o ich vzniku. ŠA Košice, pobočka Rožňava/*Archívny fond mesta Jelšava*. Výkaz spolkov v meste, šk. 29, sign. 243/1854; Výkaz spolkov meste, šk. 30, sign. 141/1855; Správa o jelšavských spoločnostiach, šk. 30, sign. 482/1855; Vyžiadanie správy o spolkoch, šk. 31, sign. 31/1856.

⁴² ŠA Košice, pobočka Rožňava/*Archívny fond mesta Jelšava*. Protokol mestskej rady.

chádzame v pravidelných súpisoch spolkov, pôsobiacich na pôde mesta Jelšavy, ako aj v zápisniciach spolku, na základe ktorých môžeme spätne zhodnotiť jeho vývoj.⁴³

Príklad Samuela Glósza postupne nasledovalo viacero mešťanov a tak v priebehu niekoľkých rokov vznikli ďalšie štyri čerešnicke spolky, ktoré sa delili iba podľa parciel, ktoré mali prenajaté, alebo ktoré vlastnili. Veľmi jasne to ukazuje už spomínaný súpis spolkov z roku 1855, v ktorom figuruje až päť čerešnických spolkov, pričom o tri roky neskôr existoval už iba jeden pod spoločným názvom *Čerešnický spolok*.⁴⁴ Okrem neho v zozname nájdeme tri predchádzajúce spolky – *Železokupecký spolok Országh*, *Pomológium* a *Cassino*. Tentoraz je pri názvoch spolkov doplnený aj počet členov. Najvyšší počet registrovaných členov mal najstarší spolok *Országh* – 124, po ňom nasledovala *Pomologická spoločnosť* s počtom 119 členov, *Čerešnický spolok* vykazoval dohromady 79 členov spolok *Cassino* najmenej, iba 55 členov. Zoznam bol zostavený podľa údajov samotných spolkov, išlo teda o členov platiacich členské príspevky. Okrem spolku *Cassino* vykazovali všetky spolky zisk. V prípade *Čerešnického spolku* dosahoval tento až fl. (florénov) 1300, čo bola vôbec najvyššia suma, druhým najziskovejším bol *Országh* so sumou fl. 1050. Malý zisk iba vo výške fl. 20 dosiahla *Pomologická spoločnosť*.

V oblasti kultúry a vzdelávania sa aktivita mešťanov začína rozvíjať prevažne v druhej polovici 19. storočia. Jedným z prvých spolkov podobného zamerania bol spolok *Cassino*, založený statkárom, zemanom a jelšavským mešťanom Samuelom Draskóczim v roku 1846 podľa vzoru iných uhorských miest.⁴⁵ Podľa najstarších zachovaných štatútov spolku z 20. marca 1856 bol riaditeľom – *direktorom* spolku József Balássy.⁴⁶ Spolok bol podporovaný kvôli svojmu promaďarskému a pronemeckému zameraniu aj grófom Coburgom, mestskými zemanmi, ako aj bohatými a vplyvnými mešťanmi. Cieľom spolku bolo šírenie beletrie, odbor-

⁴³ ŠA Košice, pobočka Rožňava/*Archívny fond mesta Jelšava*. Výkaz súkromných spolkov v meste, šk. 33, sign.228/1858; Vyžiadanie údajov o ústave pre výchovu dievčat a ovocinárskej spoločnosti s priloženými údajmi o ovocinárskej spoločnosti, šk. 36, sign. 482/1861; Výkazy o jelšavských spolkoch, šk. 41, sign. 33/1865-1866; Výkaz spolkov v meste, šk. 45, sign. 595/1873; Zápisnice ovocinárskej spoločnosti, šk. 2 – 28, nesign./1800 – 1873.

⁴⁴ ŠA Košice, pobočka Rožňava/*Archívny fond mesta Jelšava*. Výkaz súkromných spolkov v meste, šk. 33, sign.228/1858.

⁴⁵ ŠA Košice, pobočka Rožňava/*Archívny fond mesta Jelšava*. Výkaz spolkov v meste, šk. 30, sign. 141/1855; Správa o jelšavských spoločnostiach, šk. 30, sign. 482/1855; Štatúty jelšavského Kasína, šk. 31, sign. 426-427/1856.

⁴⁶ ŠA Košice, pobočka Rožňava/*Archívny fond mesta Jelšava*. Štatúty jelšavského Kasína, šk. 31, sign. 426-427/1856.

nej literatúry, časopisov a novín v maďarskom a nemeckom jazyku. Z dobrovoľných príspevkov členov aj nečlenov sa podarilo spolku vybudovať do roku 1905 pomerne rozsiahlu knižnicu, ktorá obsahovala popri časopisoch a novinách až 2 352 kníh.⁴⁷ Napriek tomu spolok nezískal v slovenskej Jelšave výraznú podporu a počet jeho členov sa spravidla pohyboval okolo 50.

Obdobie úspešného fungovania spolkov iného charakteru ako hospodárskeho otvoril až vznik *Humanitného ženského spolku* v roku 1864, ktorý založila manželka evanjelického farára Samuela Feriančika. Spolok sa venoval starostlivosti o starých, chorých, siroty a nezamestnaných. O niekoľko rokov neskôr, konkrétne roku 1876 vznikla *Meštianska beseda*. Zanikla po niekoľkých mesiacoch a obnoviť sa ju podarilo až vďaka iniciatíve evanjelického farára Jána Baltazára a evanjelického učiteľa Jozefa Poltza v roku 1899, tentoraz pod názvom *Meštiansky krúžok*. Išlo o kultúrno – vzdelávací spolok jelšavských mešťanov – evanjelikov. Najaktívnejším spolkom zostal naďalej spolok *Cassino*, ktorý mal vďaka výdatnej podpore zemanov dostatok finančných prostriedkov na rozvoj svojej činnosti. V oblasti kultúrnej a vzdelávacej boli aktívni aj pedagógovia, pôsobiaci na evanjelickej škole v Jelšave, respektíve evanjelickí kňazi. Z pedagógov to boli najmä Pavol Havaš (pôsobil v Jelšave ako učiteľ v rokoch 1810 – 1851), Ondrej Laco (1820 – 1858), Václav Vraný (1870 – 1873) alebo Samuel Tomášik (externý vyučujúci), ktorý ako podporovateľ spolkov miernosti protestoval proti plánovanému vybudovaniu pálenice v Jelšave.⁴⁸

Poslednou etapou vývoja spolkovej činnosti v Jelšave bol vznik voľnočasových spolkov, ktorý súvisel s industrializáciou Jelšavy a jej okolia koncom 19. a začiatkom 20. storočia. Vznikli tak *Tenisový a korčuliarsky klub*, ako aj *Lovecký spolok*, v ktorých sa angažovala novovznikajúca vrstva priemyselnej buržoázie.

Krátka existencia viacerých spolkov kultúrneho, vzdelanostného a humanitného rázu prináša so sebou aj problém malého množstva zachovaného archívneho materiálu. Spravidla sa nám zachovali iba súpisy spolkov, ktoré sú však skúpe na bližšie informácie o ich vnútornom fungovaní. Podobný problém sa vyskytuje aj pri voľnočasových spolkoch. Spravidla si nevedli zápisnice alebo protokoly, v ktorých by podrobne mapovali svoju činnosť, či počet členov.

⁴⁷ ŠA Košice, pobočka Rožňava/*Archívny fond mesta Jelšava*. Údaje o spolku Kasino v meste. II. fasc. (Administratíva), nesign./1905.

⁴⁸ Bližšie pozri Tomášik, S. *Pamätnosti gemersko-malohontské*. Rimavská Sobota: Miestny odbor Matice slovenskej, 1921, 111 s.

Existencia spolkov rôzneho charakteru a aktivity mešťanov, vyvíjané v prospech ich zakladania, úspešného fungovania a ziskovosti mali z krátkodobého aj dlhodobého hľadiska veľmi pozitívny vplyv na hospodársky, politický a kultúrny život v Jelšave. V prípade hospodárskych spolkov je nezanedbateľný ich pozitívny vplyv na rozvoj hospodárstva, poľnohospodárstva a obchodu v meste v období celkového úpadku. Napredovanie hospodárskych spolkov poukazuje na flexibilitu, schopnosť prispôbiť sa novej situácii na trhu. Kultúrnym a vzdelanostným spolkom sa podarilo ovplyvniť kultúrnu a vzdelanostnú úroveň obyvateľov mesta (založenie knižnice, distribúcia novín a časopisov), ale ich prínos sa prejavil aj podporou rozvoja školstva v druhej polovici 19. storočia. Pravdepodobne v roku 1876 vznikla v Jelšave vďaka podpore remeselníkov a živnostníkov z podnetu Viliama Gróa *Učňovská škola* a o niekoľko rokov neskôr *materská škôlka*.⁴⁹ Najvýraznejšie sa aktivita mešťanov a mesta prejavovala v oblasti vzdelávania podporou vzniku a fungovania prvého slovenského evanjelického gymnázia v Revúcej. Jelšavskí mešťania prispeli na základinu gymnázia a každoročne poskytovali pomerne vysokú sumu vo výške 500 zlatých na fungovanie gymnázia.⁵⁰ Okrem toho sa finančne angažovali aj pri nákupe novej budovy gymnázia.⁵¹ Čulá korešpondencia ukazuje, že boli zaangažovaní nielen na prípravách, ale aj na niekoľkoročnom fungovaní gymnázia. Svedčia o tom napríklad každoročné pozvánky na záverečné skúšky žiakov, na zasadnutia výboru a seniorátneho konventu.⁵² Tým, že spolky usporadúvali rôzne stretnutia a diskusie, pod-

⁴⁹ ŠA Košice, pobočka Rožňava/*Archívny fond mesta Jelšava*. Protokol mestskej rady z roku 1979, nesign./1879.

⁵⁰ ŠA Košice, pobočka Rožňava/*Archívny fond mesta Jelšava*. Prosba zástupcov seniorátneho konventu o príspevok na slovenské evanjelické gymnázium v Revúcej, šk. 38, sign. 58/1862; Pozvánka na slávnostné otvorenie slovenského evanjelického gymnázia v Revúcej, šk. 1862, nesign./1862; Správa komisie z patronátnej návštevy slovenského evanjelického gymnázia v Revúcej, šk. 39, sign.168, 228/1863; Poďakovanie za príspevok mesta na základinu pre slovenské evanjelické gymnázium v Revúcej. Šk. 39, sign. 247/1863.

⁵¹ ŠA Košice, pobočka Rožňava/*Archívny fond mesta Jelšava*. Pozvanie na zasadnutie výboru slovenského evanjelického gymnázia v Revúcej ohľadne novej budovy školy, šk. 41, sign. 174/1865-1866; Pozvanie na zasadnutie výboru slovenského evanjelického gymnázia v Revúcej ohľadne kúpy novej budovy školy, šk. 41, sign. 430/1865-1866; Urgencia slovenského gymnázia v Revúcej na zaplatenie úrokov zo základiny kvôli kúpe novej budovy pre školu, šk. 41, sign. 429/1865-1866.

⁵² ŠA Košice, pobočka Rožňava/*Archívny fond mesta Jelšava*. Pozvánka na zasadnutie patronátneho konventu a skúšky žiakov slovenského evanjelického gymnázia v Revúcej, šk. 40, sign. 65/1864; Pozvánka na zasadnutie patronátneho konventu slovenského evanjelického gymnázia v Revúcej, šk. 40, sign. 206/1864; Pozvanie na zasadnutie výboru slovenského evanjelického gymnázia v Revúcej, šk. 40, sign. 134/1865; Pozvanie na zasadnutie výboru slovenského evanjelického gymnázia v Revúcej ohľadne novej budovy školy, šk. 41, sign. 174/1865-1866; Pozvánka na zasadnutie patronátneho konventu a skúšky žiakov slovenského evanje-

porovali rozvoj kritického myslenia a nabádali ľudí k angažovanosti vo veciach verejných (prostredníctvom diskusií o aktuálnych spoločenských a politických problémoch). V neposlednom rade bola dôležitá aj podpora dobrovoľníctva a dobročinnosti (starostlivosť o chorých, siroty, nezamestnaných), čo veľmi pozitívne vplývalo na morálne postoje obyvateľov Jelšavy.

O AUTORKE

Lenka Almášiová je študentkou 2. ročníka denného doktorandského štúdia v odbore slovenské dejiny; kontakt: almasiova@unipo.sk.

lického gymnázia v Revúcej, šk. 41, sign. 280, 313/1865-1866; Pozvanie na zasadnutie výboru slovenského evanjelického gymnázia v Revúcej ohľadne kúpy novej budovy školy, šk. 41, sign. 430/1865-1866; Pozvanie na zasadnutie výboru a patronátneho konventu slovenského evanjelického gymnázia v Revúcej, šk. 43, I. fasc., sign. 109/1869-1870; Pozvanie na zasadnutie výboru slovenského evanjelického gymnázia v Revúcej, šk. 43, III. fasc., sign. 45/1869-1870; Pozvánka na zasadnutie výboru, patronátneho konventu a skúšky žiakov slovenského evanjelického gymnázia v Revúcej, šk. 43, VI. fasc., sign. 457/1869-1870; Pozvanie na zasadnutie výboru slovenského evanjelického gymnázia v Revúcej, šk. 43, VI. fasc., sign. 675, 867/1869-1870; Pozvanie na zasadnutie výboru slovenského evanjelického gymnázia v Revúcej, šk. 44, III. fasc., sign. 46, 700/1871-1872; Pozvanie na zasadnutie výboru slovenského evanjelického gymnázia v Revúcej z príležitosti odovzdávania novej budovy školy, šk. 45, sign. 139/1873; Pozvánka na zasadnutie patronátneho konventu slovenského evanjelického gymnázia v Revúcej, šk. 45, sign. 753/1873.